

УДК 130.2

ОСТРОВЕРХ М.О. (ст.викладач, Харківський національний університет будівництва і архітектури)

ДО ПИТАННЯ ПРО ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ

КОНЦЕПЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Наукова стаття присвячена філософсько-культурологічному осмисленню тих важливих джерел, які вплинули на формування уявлень про громадянську культуру. Одним з таких важливих джерел є твори відомого античного мислителя Полібія. Цей давньогрецький історик намагався з'ясувати, чому і як Стародавній Рим зміг підкорити інші відомі народи Стародавнього Середземномор'я і стати культурним центром античного світу. У зв'язку з цим питанням важливими поставали також міркування Полібія щодо особливостей давньоримської державності.

Ключові слова: вільне римське громадянство, державний устрій, культурні традиції, Полібій.

Ostroverkh M.O. K ВОПРОСУ ОБ ИСТОЧНИКАХ ФОРМИРОВАНИЯ КОНЦЕПЦИЙ ГРАЖДАНСКОЙ КУЛЬТУРЫ Научная статья посвящена философско-культурологическому осмыслению тех важнейших источников, которые повлияли на формирование представлений о гражданской культуре. Одним из таких важнейших источников являются произведения известного античного мыслителя Полибия. Этот древнегреческий историк стремился понять, почему и как Древний Рим смог покорить другие известные народы Древнего Средиземноморья и стать культурным центром античного мира. В связи с этим вопросом заметный интерес представляют размышления Полибия относительно особенностей древнеримской государственности.

Ключевые слова: свободное римское гражданство, государственное устройство, культурные традиции, Полибий.

Ostroverkh M.O. TO THE QUESTION OF THE CIVIL CULTURE CONCEPTIONS FORMING The scientific article tells about philosophical-culturological comprehension of those important sources that influenced the forming of notions about civil culture. One of such important sources are works of famous ancient thinker Polybius. This ancient Greek historian tried to find out why and how Ancient Rome could have conquered other known nations of Ancient Mediterranean region and have become a cultural centre of the ancient world. In connection with this question Polybius' thoughts about peculiarities of ancient Roman statehood became important.

Key words: free Roman citizenship, state system, culture traditions, Polybius.

Предметом дослідження є письмові джерела і культурні традиції, які суттєво вплинули на формування уявлень про громадянську культуру.

Стан дослідження проблеми. Питання, які стоять в статті, були предметом аналізу В. І. Кашеева [1], Г. А. Кошеленко [2], С. Б. Мірзаєва [3], Г. С. Самохіної [5], С. Л. Утченко [6]. Однак названі автори аналізували лише історичні чи політологічні аспекти проблеми. Філософські роботи, присвячені проблемі формування уявлень щодо громадянської культури в античні часи відсутні.

Актуальність даного наукового дослідження першочергово зумовлена станом трансформації пострадянського суспільства і потребами осмислення завдань формування громадянського суспільства в Україні.

До нашого часу дійшла велика кількість літературних творів давнього минулого, які були дуже різні за їх змістом, а також за їх значенням. Оскільки історики до сьогодні все ще не змогли домовитись остаточно, коли, за яких обставин і де саме змогла виникнути справжня наука, ті твори давнього минулого, які зараз часто зараховують до наукових творів, можна називати не науковими творами, а творами інтелектуальної літератури давнього минулого, відрізняючи її, таким чином, від усіх інших видів літератури.

Переважна частина творів такої інтелектуальної літератури давнього минулого становить, і при тому цілком заслужено, в наш час великий інтерес для багатьох дослідників, котрі при цьому можуть належати до зовсім різних галузей науки. Зокрема, в окремих творах літератури давнього минулого всі ті питання, які були безпосередньо пов'язані з особливостями та сутністю функціонування громадської культури, мали особливе значення навіть тоді, коли ці твори тільки писались. А вже потім, коли пройшло багато сотень років після того, як були написані і стали загальновідомі ці твори, стало цілком зрозуміло, що значна частина тих питань, які в творах інтелектуальної літератури давнього минулого були в тій, або в іншій формі поставлені їх авторами, змогли стати ще більш актуальними, ніж в той час, коли ці твори були написані.

Саме до таких творів давнього минулого, найбільш важливих у багатьох відношеннях, не тільки науковці, але також і філософи у всі часи практично одногласно зараховували найбільш відомий з творів Полібія, який свого часу був одним з найбільш відомих давньогрецьких істориків.

Однак, читаючи твори Полібія, обов'язково потрібно тримати в пам'яті та враховувати також усі особливості цих творів. Потрібно пам'ятати, зокрема те, що однією з найбільш важливих особливостей усієї інтелектуальної творчості Полібія було те, що в усіх своїх творах він ніколи не хотів, та, можливо, навіть і не вважав потрібним бути до кінця об'єктивним. Більше того, Полібій фактично тільки в окремих випадках вважав потрібним хоча б створювати певну ілюзію якоїсь об'єктивності при викладі відомих історичних подій в своїх творах. І помітно, що це прагнення створити ілюзію об'єктивності стосувалось тільки окремих подій, про які він написав.

В двадцятому столітті таку позицію, яка була подібна до позиції Полібія, всіляко виправдовуючи, називали принципом партійності, однак всі, хто жив в радянський період в Україні, або в Росії, або ще в якійсь з колишніх радянських соціалістичних республік, повинні добре пам'ятати, що то була за партійність і наскільки мало вона могла нагадувати об'єктивність.

Однак окремі дослідники навіть і в двадцятому столітті прямо говорили про те, що тільки відвертий політичний цинізм Полібія був тією єдиною позицією, яка давала можливість йому хоч якоюсь мірою виправдовувати в своїх творах завойовницьку політику Стародавнього Риму [7, р. 285].

Адже для всіх, хто читали твори Полібія, давно вже стало достатньо помітно, що сам він ніколи навіть не намагався приховувати як від когось з своїх сучасників, так і від майбутніх читачів своїх книг те, що він в зрілі роки свого життя беззастережно став належати до найбільш переконаних серед стародавніх греків прихильників давньоримської держави, а також агресивної завойовницької політики Стародавнього Риму. З цієї причини в своєму основному історичному творі Полібій дуже щиро намагався в першу чергу в'яснити для самого себе питання, чому і як Стародавній Рим виявився спроможним подолати усі інші відомі народи Стародавнього Середземномор'я, і, насамперед, як саме і з якої причини Стародавній Рим виявився спроможним подолати таку дуже відому своєю могутністю державу, якою в той час був Стародавній Карфаген.

Зрозуміло, що Полібій не тільки сам намагався розібратись в усіх цих питаннях. Ніколи не вважаючи себе нейтральним спостерігачем, ніякою мірою цим він не збирався обмежуватись в своїх міркуваннях. Навпаки, Полібій ставив собі на меті спробувати пояснити усім своїм сучасникам, а також майбутнім читачам своїх книг усе те, до чого змогли привести його міркування стосовно особливостей давньоримської державності.

Читаючи основний твір Полібія, можна цілком повірити в те, що його як усякого освіченого стародавнього грека того часу по-справжньому змогло зацікавити питання про дійсні причини того, що Стародавній Рим за досить-таки короткий період часу зміг стати найбільш могутньою державою усього Стародавнього Середземномор'я, яке стародавні греки фактично ототожнювали з усім цивілізованим світом.

Адже потрібно враховувати також і такі особливі життєві обставини Полібія, які привели до того, що справжня його інтелектуальна біографія змогла фактично тільки початись з того, що сам він потрапив вперше в Італію, і в Рим, зокрема, як один з кількох сотень заручників від свого рідного давньогрецького міста, яке, так само, як і весь Ахейський військовий союз стародавніх греків, до якого це місто в той час належало, потрапило в повну та цілковиту залежність від Давньоримської держави.

А до того, як стати заручником від свого міста в Римі, Полібій мав зовсім інші політичні погляди. І цілком зрозуміло, що якби він писав в той час свої твори, вони неминуче були б зовсім іншими, зовсім не схожими на те, що вийшло.

Потрібно визнати, що Полібій зміг в своєму творі сформулювати, і сформулювати досить успішно, відповіді на питання, які були поставлені ним же самим, хоч потрібно визнати, що ці питання і зацікавили дуже багатьох в той час.

Найбільш суттєвою причиною загальновідомих успіхів Стародавнього Риму в його війнах проти інших держав Стародавнього Світу, зокрема у війнах проти Стародавнього Карфагену, потрібно вважати, на думку Полібія, те, що однією з найбільш важливих основ всього давньоримського війська у всіх цих війнах були вільні римські громадяни.

В той же самий час, коли в давньоримському війську служили насамперед вільні римські громадяни, в карфагенському війську служили, як підкреслював Полібій, не тільки і не тільки вільні карфагенські громадяни, скільки в першу чергу іноземні військові найманці з дуже різних країн. Єдине, що у всіх цих іноземних військових найманців Стародавнього Карфагену було спільного, так це тільки те, що для усіх для них це місто було абсолютно чужим містом, з яким їх абсолютно ніщо не могло поєднувати, крім високої грошової оплати за їх військову службу.

Якщо цим іноземним військовим найманцям щедро платили, вони воювали, і загалом воювали непогано. Якщо ж виникали якісь, хоч би навіть незначні проблеми з оплатою, примусити їх воювати ставало просто неможливо.

Причиною такого особливого суспільного явища, як підкреслював в своїх творах Полібій, був досить своєрідний державний устрій Стародавнього Карфагену, який не давав можливості стародавнім карфагенянам можливості проводити політику, аналогічну політиці Стародавнього Риму. І своєрідності цього устрою також викликали інтерес у Полібія.

Таким чином, Полібій неодноразово в своїх творах висловлював своє переконання в тому, що найбільш правильно безпосередньо пов'язувати усі відомі його сучасникам успіхи зовнішньої політики Стародавнього Риму насамперед з особливостями його суспільно-політичного устрою.

Однак, хоч на особливості суспільно-політичного устрою Стародавнього Риму автори різних досліджень звертають увагу набагато частіше, звертає на себе увагу те, що не тільки про цей суспільно-політичний устрій в своїх творах говорив Полібій, пояснюючи успіхи стародавніх римлян.

З творів Полібія видно, що він дійсно всіляко, в дуже багатьох випадках навіть без дотримання будь-якої можливої міри прагнув вихвалити суспільно-політичний устрій Стародавнього Риму, так само, як і усі його особливості [4, 386-388].

Саме для того, щоб найбільш привабливо зобразити суспільно-політичний устрій Стародавнього Риму, Полібій порівнював його з суспільно-політичним устроєм Стародавньої Спарти і Стародавнього Кріта.

Надмірна ідеалізація Полібієм суспільно-політичного устрою Стародавнього Риму досить давно була помічена багатьма дослідниками. Тому її не можна не згадати, хоч вона і не змогла переписати собою всього того, що було найбільш важливим у міркуваннях Полібія.

Проте не менше значення для всіх військових успіхів Стародавнього Риму мало також і те, що в наш час філософи і науковці звикли позначати за допомогою терміну "ментальність", хоч і потрібно враховувати те, що раніше в таких випадках дослідники використовували інші терміни.

Адже саме те, що зараз дослідники називають ментальністю, дійсно не могло не відрізнити стародавніх римлян від інших сучасних їм народів Стародавнього Світу, зокрема від стародавніх греків і стародавніх карфагенян, а також від усіх інших народів Стародавнього Середземномор'я, з ким у ті часи довелося воювати Стародавньому Риму.

Тому, як був переконаний Полібій, саме ширий патріотизм давньоримських вільних громадян, котрі становили собою найважливішу з основ війська Стародавнього Риму, зміг забезпечити їм відчутну моральну перевагу над усім добірним найманим військом Стародавнього Карфагену [4, 387].

Саме з цієї причини, як був переконаний Полібій, переважна більшість дій давньоримського війська здебільшого і найчастіше виявлялась загалом набагато більш успішною, ніж будь-які дії війська стародавніх карфагенян. Іноді, за словами Полібія, стародавні римляни терпіли поразки спочатку, зате в подальших битвах відновлювали свої сили, тоді як стародавні карфагеняни – навпаки [4, 387].

ЛІТЕРАТУРА

1. Кашеев В. И. Прагматическая история Полибия // Античный мир и археология. Вып. 11. Саратов, 2002.
2. Кошеленко Г. А. Греция в эллинистическую эпоху // Эллинизм: экономика, политика, культура. Москва, 1990.
3. Мирзаев С. Б. Полибий. Москва, 1986.
4. Полибий. Всеобщая история. – Москва, 2004.
5. Самохина Г. С. Полибий: Эпоха. Судьба. Труд. Санкт- Петербург, 1995.
6. Утченко С. Л. Политические учения Древнего Рима III-I вв. до н.э. Москва, 1977.
7. Walbank F. W. Selected Papers. Studies in Greek and Roman History. Cambridge, 1985.